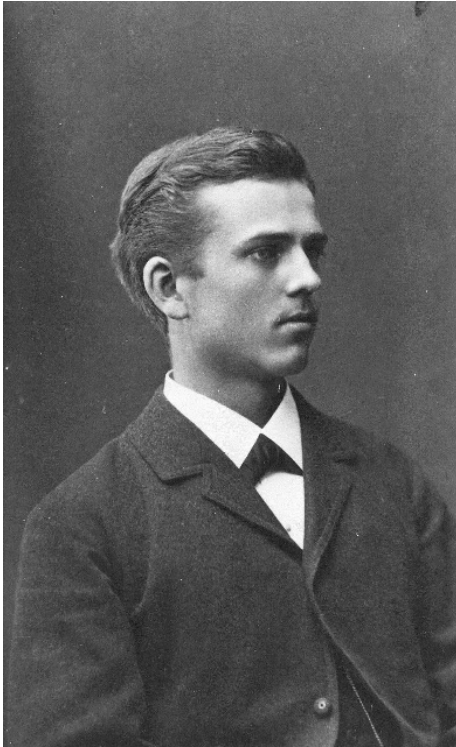

ENAR SAHLINS STORA TYSKLANDSRESA 1889/1890

För Sahlinska släktföreningen av Olle Sahlin 12/1 2012

Om Enar Sahlins (1862-1950) liv har det vid olika tillfällen skrivits en hel del. Veterligen har dock aldrig närmare behandlats hans årslånga vistelse i Tyskland strax efter det han blivit klar med sin doktorsavhandling. Här efter genomgång av hans korrespondens med sin far en skildring av denna. Det är uppenbart att han under denna resa tog emot intryck som på gott och ont skulle prägla hans fortsatta liv.

År 1888 blir Enar Sahlin (ES) vid 26 års ålder filosofie doktor på en avhandling om ”J. G. Fichtes idealism” och samtidigt docent i teoretisk filosofi vid Uppsala universitet. Han är då också förste kurator vid Värmlands nation och ordförande i studentkåren. Hans far Carl Yngve Sahlin (CYS), professor vid universitetet i praktisk filosofi, är ännu något år rector magnificus (1876-1889).

Enar Sahlin – ungdomsfoto

professor i Berlin, Moritz Wilhelm Drobisch (1802-1896), professor i Leipzig och Wilhelm Wundt (1832-1920), professor i filosofi i Leipzig, ”grundade där det första självständiga institutet för experimentell psykologi”. Särskilt imponerades CYS av Kuno Fischer (1824-1907), professor i filosofi i Heidelberg från 1876 och innehavare av den lärostol som en gång Friedrich Hegel haft; Fischer ”intog där en mycket inflytelserik ställning med sina glänsande skrivna, i vida kretsar lästa filosofi- och litteraturhistoriska arbeten” (omdömen citerade från Svensk Uppslagsbok). Det intryck som förmedlas är att det på den tiden mycket omfattande läroämnet filosofi nu börjar splittras upp i en mängd nya akademiska discipliner som klassisk fornkunskap, idé- och lärdoms historia, sociologi, antropologi och psykologi.

CYS bearbetade ecklesiastikdepartementet för att understödja ES’ ansökan om resestipendium för studieresa i Tyskland läsåret 1889/1890. Här bestämdes också att vistelsen i Tyskland främst skulle organiseras av professor Gustav Uhlig i Heidelberg. Uhlig (1838-1914) var *ausserordentlicher Professor für klassische Philologie* vid universitetet i Heidelberg, geheimeråd hos storhertigen av Baden och *Direktor/ rektor/ für das Kurfürst-Friedrich-Gymnasium* i Heidelberg. Det framgår av brevväxlingen att storhertigen av Baden – far till svenska kronprinsessan Victoria - besökt Sverige

och då även sammanträffat med CYS. ES uppfattar – med rätta – saken så att geheimerådet Uhlig

Professor C. Y. Sahlin

har uppdrag från storhertigen att vara värd för ES under dennes av den svenska regeringen bestämda vistelse i Tyskland. Med Uhlig sägs en ny era ha börjat i det redan på 1200-talet grundade gymnasiet och gymnasiet fick under hans ledning ryktet om sig att vara Tysklands svåraste gymnasium, vilken elitstämpel drog till sig ambitiösa elever från hela regionen; gymnasiet hade samtidigt omkring 500 lärjungar. År 1886 hade en opinion vuxit fram i Preussen som ville minska utrymmet i gymnasierna för de klassiska språken till förmån för naturvetenskapliga ämnen; en motreaktion till stöd för den klassiska bildningen formulerades av Uhlig. Den intensivt verksamme Uhlig startade även en alltjämt levande tidskrift (*Das humanistische Gymnasium* senare omdöpt till *Gymnasium*) och en riksomfattande förening kring klassisk bildning (*Gymnasialverein*, som blev förebild för det av ES och CYS strax därpå grundade Svenska Humanistiska Förbundet). – Uhlig hade besökt Sverige år 1887 och tidigare aktivt sökt upplysningar om det svenska undervisningssystemet; dessa hans efterforskningar verkar ha intensifierats under ES' vistelse hos honom.

ES hade i december 1887 förlovat sig med sin syssling Anna Lilliehöök, dotter till bruksdisponenten på Hofors, majoren Gösta Lilliehöök och hans hustru Gunilla Wærn (Enars mormor Maria Wærn, g m landshövdingen Enar Nordenfelt, var syster till Annas morfar brukspatronen Leonard Magnus Wærn). Annas yngre bror, sedermera generallöjtnanten Lennart Lilliehöök skriver i sina memoarer (1948) att ”alla tre mågarna i familjen Lilliehöök var framstående män, var och en inom sitt område På oss pojkar var det nog Enar, som imponerade mest. Vi hade mycket att lära av honom på åtskilliga områden. Hans snabba cykelturer mellan Upsala och Hofors läto mycket tala om sig vid denna tid.” Bröllopet går av stapeln 18/7 1888 och strax därpå avreser brudparet till Berlin med en planerad ettårig vistelse i Tyskland framför sig.

I brev 16 och 17/8 skriver ES att ”filosofer tycks det i Berlin var ont om för närvarande./Den av CYS omtalade professor Friedrich/Paulsen är bortrest och någon annan har jag icke heller sett. Jag sitter på förmiddagarna i Cultusministeriets bibliotek, dit/Sveriges envoyé i Berlin Alfred/Lagerheim gifvit mig sin rekommendation. Der studerar jag skolförordningar och litteratur som berör de nu så brännande frågorna.” Vistelsen i Berlin ger även tillfälle till spännande upplevelser: ”Jag vet icke om jag skrivit till Pappa att vi voro bjudna till middag hos den svensk-norske ministern häromdagen. Han var mycket artig mot Anna och gaf henne en vacker rosbukett. Dagen efter kom han i sitt eget ekipage och hemtade oss för att visa oss den stora kejsarrevyn. Tack vare honom fingo vi der sitta mycket bra, blott en vagn mellan oss och kejsarne. - - - Och mycket roligt var det att se de ståtliga uniformerna och de väl exercerade trupperna. Kejsarinnan satt till häst i en hvit dräkt icke långt från oss.”

I början av september skriver ES från Bonn: ”Från Coblenz foro vi utför Rhen med ett av de många fina ångfartygen. Det är en ganska intressant tur. Vi hade mycken nytta af Pappas ’Rhenpanorama’ och gladdo oss åt att Pappa sett detta förut. - - - I Bonn hafva vi fått en mycket

treflig duplett med fin utsigt öfver en rad af trädgårdar. Vi hafva mycket när till Rhen och promenera dagligen vid dess strand. - - - Jag har idag att meddela Pappa en mycket glad förhoppning som Anna och jag börjat hysa och gerna önska få dela med Pappa. Åtskilliga tecken tyda på att vi i början av maj vänta på att få en liten.”

Heidelberg universitet

Kunstgeschichte.” /Erwin Rhode, 1845-1898, var känd som Nietzsches vän; Friedrich von Dühn, 1851-1930./

I slutet av oktober installerar sig paret i Heidelberg. Den av CYS omtalade professor Kuno Fischers föreläsningar följs av ES: ”Fischer läser dels ’*Christliche Philosophie*’, dels ’*Schillers Leben und Werke*’. Jag har hört honom både igår och idag och skall fortsätta höra honom¹. I klassiska filologiska föreningen har jag fått löfte att blifva införd. För öfrigt hör jag åtminstone tills vidare Rhode i *Griechische Staatsalterthümer* och v. Dühn i *Griechische*

Genom professor Uhlig blir ES introducerad i *Kurfürst-Friedrich-Gymnasium*. 9/11 skriver ES: ”Nu har jag gifvit en lektion i gymnasiet. Till min stora förvåning sade både Uhlig och klassläraren att det gått utmärkt, att de ej kunde nog förvåna sig öfver mitt välde öfver språket o.s.v.” 24/11 meddelar ES att han nu skall hålla lektion i grekiska. Han ber även CYS att sända Uhlig uppgifter

om bl.a. studieplaner i latin och grekiska. ”Uhlig ber mig framföra en mycket hjertlig tacksägelse för de uppgifter han redan fått och för dem han ytterligare förvänta. - - - Vi hafva fått fler bekanta nu, och Anna är allt som oftast borta på kafferep kl. 4-7, en här mycket vanlig form för umgänge. Vi hafva också varit på ett par middagsbjudningar och supéer. Om lördag äro vi bjudna till Uhligs på supé, der skall Kuno Fischer läsa Othello eller ett föredrag derom. Han är en mästare i deklamation förstås. I fredags var jag med om en stor universitetsfest och den årliga prisutdelningen. Först en fest i aulan ungefär som det tillgår i Upsala; ett botaniskt

1 ”Från den dagen Kuno Fischer kallades till professuren i Heidelberg (1876) blev han en integrerad del av platsen. Han var huvudman och anförare i alla dess aktiviteter, i dess fester likaväl som i allvarligare sammanhang. Under mer än ett kvartssekel var Heidelberg synonymt med Kuno Fischer. Han blev snart den mest vördade och mest omtyckte läraren vid universitetet. Att lyssna på Fischer blev ett mode. Vilken fakultet som en student än tillhörde, blev utbildningen inte komplett utan hans föreläsningar. Vare sig han talade om Leibniz’ teodicéproblem eller Goethes *Faust’ var hans föreläsningssal överfull, och år efter år utövade hans undervisning ett hälsosamt och vidgande inflytande på Tysklands unga liv. - - - Medan andra tyska föreläsare vanligen satt ned, stod Fischer upp under hela föreläsningarna. Inga anteckningar eller minneslappar förekom på hans bord. Föreläsningarna var mästerverk från början till slut.” (från Archibald B. D. Alexander, Kuno Fischer: An Estimate of His Life and Work, Journal of Philosophy 1908)

föredrag af Prorektor (Rektor är nämligen Storhertigen sjelf). Man fruktade nu liksom alltid på den middagen en kravall mellan de morska kårstudenterna och de af dem föraktade *Burschen*. Denna gång blef ingen strid af, men det lär vara en svår duelltid de närmaste veckorna.”² 3/12 rapporteras om nya supéer hos Uhlig med deklamation av Kuno Fischer; jämte latin och grekiska skriver ES att han hör rätt mycket af undervisningen i tyska och i filosofi allt som förekommer.

Strax före jul berättar ES om sin audiens hos storhertigen Fredrik I av Baden (1826-1907)³.”Vid

Storhertig Fredrik I av Baden

mitt besök i Karlsruhe hade jag först audiens hos Storhertiginnan. Hon var som man här säger '*richtig gnädig*'. Hon började med att tala om Pappa, hon sympatiserade mycket varmt med Pappa. Sedan talade hon om svenska och badiska skolförhållanden, särskilt om handarbeten i skolor. Vid ett tillfälle kom jag att nämna något om Anna; då blef hon mycket intresserad och bad att få visa henne några anstalter i Karlsruhe. Storhertigen började också med att tala om Pappa. Pappas besök hos honom i Stockholm hade glädt honom mycket. Båda talade godt om våra småprinsar. - - - Till middag efter audiensen var jag bjuden hos flygeladjutanten Müller, en utmärkt vänlig, enkel och bildad man. Vid 6-tiden följde han mig till excellensen Holgänz för att presentera mig för hans fru, öfverhofmarskalkinnan. Det skulle då göras upp om Annas presenterande vid hofvet. Jag fick der se en halfdagsmottagning, rätt mycket folk ur den förnämsta världen. - - - Man har mycket allvarsamt funderat på att inrätta en skola i Karlsruhe i så nära öfverensstämmelse som möjligt med de nuvarande svenska. -- - När jag kom till Heidelberg fick jag höra att det ej passar sig för en fru i Annas tillstånd att visa sig för kungliga personer. Nu hafva vi igår fått ett telegram att Storhertiginnan avstår från att se henne. - - - Anna var under tiden bjuden att vistas hos Uhligs. De äro alldeles utomordentligt vänliga emot oss. Vi äro bjudna till dem på julafton. Kerstin Hesselgren/Annas kusin, känd som Sveriges första kvinnliga riksdagsman (1922)/ kommer på måndag qväll och stannar ett par dagar i januari.”

ES är tacksam för Uhligs omsorger och skriver 11/1 1890: ”Uhlig⁴ och en framstående pedagog Oskar Jäger /1830-1910/ i Köln skola tillsammans grunda en tidskrift till försvar för

² Heidelbergs universitet, Tysklands äldsta, hade vid denna tid en särskild lyster för svenska akademiker – t.ex. må nämnas att studentsången ”O, gamla klang- och jubeltid” hade sitt ursprung i den Heidelbergska ”O, alte Burschenherrlichkeit”.

³ Denne var son till storhertig Leopold av Baden och hans gemål Sofia av Sverige (den olycklige kung Gustav IV Adolfs dotter). Storhertigen Friedrichs gemål Louise av Preussen, var dotter till kejsar Wilhelm I (och faster till Wilhelm II); deras dotter Victoria hade åtta år tidigare förmäls med sedermera kung Gustav V av Sverige.

⁴ ”Aldrig har frågan om reformering av undervisningen i naturvetenskap och matematik väckt större uppmärksamhet än under perioden 1888-1900. Den jäsande oron spred sig över hela det tysktalande Europa, från Königsberg vid Östersjön till Bern vid Alpena.. Skribenter från denna tid talar om detta som '*Schulkrieg*', kriget om skolorna. Det var en strid mellan företrädare för klassiska värden förenade med undervisning i latin och grekiska och anhängare av utbildning i moderna språk och naturvetenskap. Att på ett enkelt sätt beskriva denna komplexa kamp vore missledande. Den innefattade yrkesmässiga och estetiska mål för ingenjörer, regeringstjänstemän, professorer och läroverkslärare. Kejsar Wilhelm II var personligen intresserad av saken. Två ståndpunkter visar huvudlinjerna i den

humanismen i gymnasialbildningen. Jag är anmodad bli 'medarbetare' och referent i Sverige. - - - Svenska regeringen borde vara honom ofantligt tacksam för hans tillmötesgående mot dess utsände (d.v.s. ingen mindre än ES själv). Egentligen borde de skicka mig en gentil orden att öfverlämna till honom. En bibliotekarie i Berlin, som hjälpt några svenskar med litteraturanvisningar, fick en stjärna för mycket mindre arbete, och han hade ändå inte gjort det arbetet på nådigste befallning från någon med svenska hofvet befryndad Storhertig, som genom en dylik befallning ville visa Sverige och en svensk professor en särskild artighet! - - - Uhlig anser att det vore lämpligast om jag (efter det föreläsningarna i Heidelberg slutar i början av mars) fore till Stettin, der det finns ett berömt gymnasium, vidare till Berlin, Halle, Leipzig, Meissen, Dresden, München, Stuttgart, Strassburg och slutligen Heidelberg igen för att få vara med om skolans afgangsexamen och för att få tala med Uhlig om mina erfarenheter under resan. Äfven anser han att jag skulle hafva oförliknelig nytta af att resa till Paris på 14 dagar."

ES studerar även en tid den s.k. realskolan i Heidelberg. I brev 1/2 1890 skriver han: "Det är en latinlös realskola med 2 klasser mindre än gymnasium. Det har intresserat mig mycket att jämföra de båda skolorna med hvarandra, särskilt med afseende på undervisningen i moderna språk. För mig har denna jämförelse verkat så att den stärkt min öfvertygelse om latinets företräde framför de moderna språken såsom grundläggande. Jämförelsen försvåras dock rätt mycket derigenom att realskolan rekryteras öfvervägande ur mindre bildade familjer och efter hvad jag tror har sämre lärare än gymnasierna."

Sedan föreläsningarna i Heidelberg slutat reser ES och Anna tillsammans till Köpenhamn, varifrån Anna reser ensam hem till bruksherrgården i Hofors via Upsala (CYS' brev 9/3 1890). ES far vidare till Berlin för en månads vistelse där (ES brev 8/3) - - "Från min svärmor i Hofors har utgått ett förslag att man från Upsala eller Stockholm i god tid hemtar en i den nya antiseptiken väl bevandrad barnmorska och att Anna alltså ej skulle till Upsala. - - - Jag ämnar göra några förberedelser för föreläsningarna här genom att på biblioteken läsa ett och annat som jag knappt kan få hemma, särskilt i pedagogikens äldsta historia. Tillika skall jag försöka få se åtskilligt i seminariernas papper. Vill det sig riktigt väl kan jag här få se protokollen, diskussionsreferaten och seminarieafhandlingarne ej blott från Berlin utan från Preussens alla 8 seminarier. - - - Jag var i *Abgeordneten-Haus* /deputeradekammaren/ och hörde hur de behandlade några

---

stora utbildningsdebatten i det sena 1800-talets Centraleuropa. Den första stod fysikern Ernst Mach för i ett upprop 1886. Mach motsatte sig helt den klassiska filologin som grund för universitetsstudier. Det var idiotiskt hävdade han att kräva att blivande läkare och naturvetenskapsmän skulle studera latin och grekiska: 'I moderna tider är greker och romare bara två objekt bland andra för arkeologisk och historisk forskning.' – Den andra ständpunkten kom från ett upprop 1888 av den reaktionäre gymnasieprofessorn Gustav Uhlig i Heidelberg. Detta upprop ställde sig mer än 4 000 personer bakom, bland dem 500 av Tysklands 1 500 docenter. I detta betonades att den tyska nationen hade all anledning att vara tacksam för vad gymnasierna hade uppnått och skulle uppnå och krävde att gymnasierna skulle förbli bålverk för utbildningen i latin och grekiska. Utbildningspolitiken i det tyska kejsardömet bestämdes under perioden 1890-1918 självständigt av de olika delstaterna men i praktiken efterliknades den utbildningsmodell som valdes i Preussen. Över hela Tyskland ändrades mönstret för det högre skolväsendet dramatiskt under perioden 1890-1900. Före denna period hade studenter från *Gymnasien*, som undervisade i latin och grekiska, många privilegier som avgångselever från *Realgymnasien* (halvklassisk utbildning, latin men ej grekiska) och *Oberrealschulen* (inga klassiska språk) inte hade. Fram till år 1900 var många universitetslinjer och statliga ämbeten stängda för de senare; först Preussen och sedan övriga tyska delstater gav då dessa *Realanstalten* full paritet med *Gymnasien*." (från Lewis Pyenson, *The Young Einstein*, 1985)

pedagogiska frågor. Det var nog litet slöseri med tiden men det var också högst intressant. v. Gossler /Gustav von Gossler, 1838-1902/, den förträfflige Kultusministern, blef illa ansatt af de röda i församlingen och af de svarta katolikerna och stämningen var ibland rätt lifvad. Gossler svarade mycket bra på de många interpellationerna. Äfven såg och hörde jag Richter /liberalernas ledare/, Bismarcks ständige buse. Han var ytterligt obehaglig; Gossler slog honom kraftigt med spiran och jag tyckte mig se testar af hans tofiga hår flyga till höger och vänster. - - - Lennart Kjellberg /1857-1936, klassisk arkeolog/ bor mitt öfver gatan. Vi äta middag och qväll tillsammans.”

Under Berlintiden växer en tanke fram hos ES om att starta en privat gymnasieskola i Sverige med klassisk humanistisk inriktning, varom han till CYS skriver: ” När Wennerberg sköt upp latinets inträde i skolan till 4:de klassen, sade han i sin proposition ungefär så: ’hade man vid uppgörandet af en skolplan blott att tänka på dem som genom skolstudierna vilja vinna en god grund för universitetsstudier, så finnes ej tillräckligt skäl för latinets uppskjutande, men för deras skuld som ämna egna sig åt praktiska värf o.s.v.’ Sedan skolan sålunda för dessas skuld blifvit gjord mindre tjenlig för dem, som vilja få en grundlig humanistisk bildning, inrättas nu, om det såsom jag hoppas lyckas, andra anstalter vid sidan af dessa förderfvade skolor till gagn för dem, för hvilkas skuld de förderfvade de gamla. - - - Jag har vid genomgång af talrika utlåtanen öfver 1888 års berömda kommittébetänkande kommit till den öfvertygelse om stämningen hemma att det är en ganska respektabel del af den bildade allmänheten, som skulle anse grundandet af verkliga klassiska gymnasier vara i hög grad gagneligt. Finge man göra ett försök i annan riktning, så vore det att öfverflytta latinets till första klassen och tillgodogöra sig de i hög grad lämpliga metoder som under de sista 10 åren fått fast fot i Tyskland. Man skulle derigenom kunna med mindre ansträngning af lärjungarne föra dem fram rätt betydligt längre i alla ämnen och framför allt gifva dem en klassisk bildning som vore historisk och därför öfverlägsen både den som gifvits efter och före 1873. Riksdagen, om hvars kompetens att sköta högsta bestämmande makten öfver högre bildningsanstalters läroplan man väl icke får uttala något tvifvel, vill naturligtvis ej göra försöket och alltså blir det ej gjordt med offentligt initiativ. Men om på privat väg ett dylikt läroverk inrättades och det visade sig att lärjungarne derur utginge med bättre förberedelse för universitetet än statsskolorna gifva, så vore större utsigt för handen till en reformering af dessa. Detta om *idealiteten* i förslaget. Vid *den reala sidan* af saken blir det naturligtvis värre. - - - Och jag undrar om jag icke under det närmaste året skulle kunna samla ihop ett och annat af den högre fosterländska bildningens mer förmögna vänner, om jag arbetade för planen. Efter några år finge jag väl söka statsbidrag. Jag har icke något kapital att sätta in i företaget men jag har Pappas goda namn, som skulle öfvertyga folk om att det ej vore fråga om humbug och som därför kan vara lika räntegifvande som ett rätt godt kapital.”

ES fortsätter i samma brev att inför sin far öfverväga sina framtidsplaner: ”Hvad mig sjelf angår är jag ingalunda fri från betänkligheter (i fråga om startandet av ett humanistiskt läroverk). Först och främst vore det att i princip vända universitetet ryggen. Det gör mig alltid ledsen att tänka derpå och går rätt emot min barndoms drömmar, men jag tror ändå att det förr eller senare skall blifva en nödvändighet, och fastän min känsla uppröres vid tanken derpå, säger mig förståndet att det nog vore klokt; ty såsom jag visst sade när jag skref om min önskan att få lektioner i skolan: Jag känner mig hafva krafter för skolan, men fruktar att de ej räcka till för universitetet. - - - I Augusti eller September skall jag någon gång bedja att få tala med Pappa om mina tankar och så få höra

Pappas kloka råd. Jag är en svärmare; det leker för mig detta förslaget och glänsar så lockande. I de mest lysande ögonblicken strålar det som en patriotisk bragd. Men det är kanske blott ett irrbloss som vill locka mig bort från den lugna vägen till en adjunksbeställning i Haparanda – med pension!

I maj är ES i Halle, det pietistiska centret, och ”gästar de berömda och förkättrade Franckeska stiftelserna. Min första uppvaktning hos deras chef Direktor Frick var lika litet uppmuntrande som förra gången. - - - Af lärarne i skolan blir jag bättre bemött och från och med idag äter jag middag tillsammans med några yngre lärare. Jag har väl blifvit bortskämd i Heidelberg, eftersom jag nu tycker att jag nästan röner för litet uppmärksamhet. För ett par dagar sedan utkom en bok af den framstående pedagogen Schiller i Giessen: ’Pedagogische Seminar für das höhere Lehramt, Geschichte und Erfahrung’. För mig är den utmärkt lärorik och äfven för den ecklesiastikminister som en gång skall göra slut på vårt misslyckade profår. Framför allt finner man der, hur nödvändigt det är att hvad vi kallar den teoretiska kursen sammanslås med den praktiska under en gemensam ledare och att prof- eller seminarieåret verkligen används till pedagogisk utbildning. - - - Måtte kejsarens preussiska undervisningskommission taga kännedom om förhållandena i Giessen och Heidelberg och icke rusa åstad. En underlig kommission tyckes det blifva: 50 á 70 man af alla läger! Radikalerna lär kejsaren vara mycket mån om att få in.- - - Jag bor alldeles i utkanten af staden nästan invid Saales strand. Troligtvis kommer jag att ändra min resplan något och taga en rundresbiljett till Giessen. Skolan, seminariet och rektorn der tycks höra till det utmärktaste i Tyskland!”

I juni 1890 skriver CYS till ES och gratulerar honom till att ha slutfört sitt arbete i Heidelberg och 6/6 meddelar CYS med anledning av ES’ förslag att Uhlig skall få en svensk orden: ”I tisdags var jag i Stockholm för några ärenden. Efter samråd med Gustrin /den högste ämbetsmannen för gymnasieärenden på ecklesiastikdepartementet/ gick jag upp till Kungen för att omtala, att du hade varit på det mest välvilliga sätt behandlad av Prof. Uhlig och hemställa, att han måtte få Nordstjernen, vilket väl upptogs. Sedermera talade jag efter Kungens tillsägelse med Wennerberg och med t.f. kabinettssekreteraren och Utrikesförvaltningen om samma sak, och det synes alldeles avgjort, att det går efter önskan.”

Den 21/5 1890 födde Anna i Hofors en son, som fick namnet Sigurd Gösta, Sigurd efter CYS’ äldre kollega professor Sigurd Ribbing och Gösta efter Annas far. Dopet ägde rum 23/6 i Hofors. Bland de många dopvittnena finner man Annas föräldrar, hennes syskon Sigrid med make kaptenen (sedermera generallotsdirektören) Wilhelm Linder, Cecilia (1892 gift med ES’ bror provinsialläkaren Yngve Sahlin) och Bertil (sedermera överste) samt Annas morfar bruksägaren, fil dr Leonard Magnus Wærn och hennes morbror professor Jonas Wærn. ES’ bror Yngve var med liksom deras far CYS och dennes systrar Emma och Selma. Professor Sigurd Ribbing med hustru var också där liksom professor Gustaf Uhlig och hans hustru. Uhlig har uppenbarligen följt med ES till Sverige för att mottaga sin Nordstjärna.

Uhlig grundade, som ovan nämnts, i slutet av år 1890 en förening vid namn Gymnasialverein och en till denna knuten tidskrift, ”Das Humanistische Gymnasium”, den senare alltjämt utkommande under namnet ”Gymnasium”. Föreningen och tidskriften verkade (verkar) till försvar för klassisk bildning i det tyska skolväsendet. ES vidtalades att medverka i gymnasietidskriften med uppsatser i skolpolitiska frågor från de nordiska länderna. ES var 1891-

1899 redaktör för "Pedagogisk Tidskrift" och skrev där ett antal uppsatser, bl.a. om de klassiska språkens ställning i Tyskland. Han tog också initiativet till bildandet år 1896 av Svenska Humanistiska Förbundet, med förebild i Gustav Uhligs "Gymnasialverein" och på hans initiativ valdes hans far, CYS, till dess förste ordförande; CYS var ordförande såväl i förbundets som i dess stockholmsavdelnings styrelse ända fram till 1914⁵. Åren 1890-1894 var ES föreståndare för den teoretiska provårskursen i Uppsala, utnämndes 1892 till lektor vid Örebro högra allmänna läroverk och tjänstgjorde 1899-1907 som rektor vid högre allmänna läroverket i Falun.

När tjänsten i Falun avslutas och ersätts med ett lektorat vid Norra Real i Stockholm, gör ES nya

resor till Uhlig i Heidelberg⁶. 21/6 1908 skriver han till CYS: "Här är jag nu igen, där jag började en gång i eget hem, där allt är fyllt av minnen från den tiden. Jag bor hos Uhligs och behandlas som son i huset. Uhlig håller på sitt förslag att jag borde skriva om Platos och Fichtes /Fichte var ju föremålet för ES' doktoravhandling/ statspedagogik med särskild hänsyn till pedagogiska reformkrav i våra dagar. Jag har börjat sätta mig ini Fichtes 'Reden an die Deutsche Nation' men jag har icke mycket hopp om att lyckas. Jag reser väl härifrån omkring 10 juli mer eller mindre direkt till Münster för att se vad Prof. Meumann /Ernst Meumann, 1862-1915/ gör i experimentell pedagogik. Uhlig avråder bestämt varje försök att skriva något i den vägen." 14/7 1908 meddelar ES att

Professor Gustav Uhlig han nu fått ett reseunderstöd om 700 kr för att under 1908 vid något universitet i Tyskland studera experimentell pedagogik med skyldighet att vistas utrikes minst sju veckor. ES skriver att han är i Münster för Meumanns skull; denne "är emellertid överansträngd och tjänstledig men har lovat att hjälpa mig privatim. Han tror att det vore en god uppgift att söka fastställa 'det psykiska innehållet' hos lärjungar i klass 1 och 2 och hos lärjungar i motsvarande folkskoleklasser. Jag skall också få samråda med honom om metoden för undersökningarna." - - - "Jag har också en annan framstående pedagog här, Cauer /Paul Cauer, 1854-1921, professor i klassisk filologi och i praktisk pedagogik och didaktik/. Med honom har jag talat om ämne också. Han tycker liksom jag, att Plato-Fichte nog är litet åt sidan. Han tycker det vore bättre om jag toge upp en annan tanke, jag haft, att skriva om de tre sista skolreformerna i Preussen. – Det synbara resultatet av detta års Tysklandsresa blir en liten skrift i Verdandiserien:

⁵ I Svenska Humanistiska Förbundets skrift (1997) "I Minervas sällskap. Svenska Humanistiska Förbundet 1896-1996" skriver Lars O. Lundgren (s. 10): "Förpostfäktningarna hade inletts vid det allmänna svenska läromötet i Linköping sommaren 1893. I sektionen för undervisning i klassiska språk hade där lektorn Enar Sahlin föreslagit att det i Sverige borde bildas ett förbund med ungefär samma inriktning som den tyska *Gymnasialverein*. Syftet skulle vara att befrämja den klassiska bildningen i landet. Därför borde förbundet i första hand verka för att stärka latinets och grekiskans ställning på skolschemat. Sektionen biföll det framställda förslaget. Överläggningarna i Linköping ledde till ett beslut att uppdra åt Uppsala universitets förre rektor Carl Yngve Sahlin att ta initiativ till en sammanslutning av antydd art. Med den saken kom det att dröja några år, fram till dess att Sahlin pensionerats och flyttat till Stockholm." – I den första styrelsen ingick förutom C. Y. Sahlin landshövdingen Curry Treffenberg, Svenska Akademiens ständige sekreterare C. D. af Wirsén, lektorn Hugo Bergstedt och lektorn (senare riksarkivarien) Emil Hildebrand. C. Y. Sahlin blev också ordförande i Stockholms lokala förbund.

⁶ Ett anslag om 700 kr för studier i experimentell pedagogik i Tyskland beviljades (Ecklesiastikdepartementet, konseljrende 41, 19/6 1908)

”Flickskolereformen i Preussen”; året därpå publicerar ES i Humanistiska Förbundets regi ”Antik och modern klassisk litteratur i våra gymnasier”.

År 1911 är ES på rundresa i Europa (Paris, London, Bryssel, Holland och på nytt Heidelberg). ES har för denna resa fått ett reseanslag från Stiftelsen Lars Hiertas Minne ”för att i utlandet närmare inhämta metoderna för kampen mot den förvildande smutslitteraturen ävensom för verksamhet i Sverige i denna samhällsliga fråga”. Om detta nämner ES knappast något i breven till sin fader men skriver 3/8 1911 från Heidelberg: ”Jag blev mycket vänligt emottagen av Uhlig. De står sig gott fast många år gått sedan jag först såg dem. Uhlig berättade att kejsaren av några läkare i Frankfurt hetsats till ett angrepp emot gymnasierna igen. Nästa nummer av ’Das humanistische Gymnasium’ skall göra reda för det. Men stormen emot angreppet lär redan hava varit så stark, att man hoppas på avblåsning innan det kommer till ny konferens.” – Året därpå ger ES ut sin lilla biografi över ”Jean-Jacques Rousseau”.

De nya resorna till Tyskland och författarskapet i pedagogiska ämnen under åren 1908-1912 har samband med ES’ aspirationer på de nya professurer i pedagogik och psykologi som inrättas i Uppsala, Lund och Göteborg 1908, 1911 och 1913. ES söker dem, förklarar kompetent som professor men blir förbigången. – Under kommande decennier fortsätter ES vid sidan av sin lärargärning en omfattande verksamhet som föreläsare i humanistiska och idealistiska ämnen runt om i landet. Säkert har han i denna inspirerats av de på sin tid berömda filosofer (Kuno Fischer och andra) som han fick lyssna till under sin stora Tysklandsresa 1889/1890.